

ERRATA CORRIGENDA.

Pag. 12. lin. 13. *aperiatur*, lege *aporiatur*. 35. 15. *indicium*, *iudicium*.
73. 6. *suggestionei*, *suggestiones*. 83. 16. *poluerint*, *potuerint*. 135. 16. *Copernicis*,
Copernici. 208. *destinates*, *destinatus*. 264. 21. *Cypriani*, *Hilarii*.
268. 3. *prae excellentia*, *prae excellentiam*. 304. *acceperi*, *acceperis*.

¿Vt quid vero alia, quae sane deprehendimus, erratula indicasse, cum
ea icu oculi a quolibet animaduerti possint et emendari?

INSTITVTION. THEOLOGICAR.

PARS ALTERA

DE DEO QUIA RERVM EST PRINCIPIVM

ET FINIS.

LIBER I.

DE OPIFICIO SEX PRIORVM MUNDI
dierum.

Argumentum hoc, quod Scripturae Sacrae Interpretes fa-
cultatis suae viribus, iuribusque iure merito adtribuunt,
eo pacto a nobis hic discutiendum erit, quo, ad ea per-
tractanda quae nostris Institutionibus praestabilitus ordo
expostulat, ex eius elucidatione reseratur aditus. Paucis
itaque rem absoluemus; calamum insuper ita moderantes, vt varias
atque inuicem pugnantes Patrum, Interpretum, Theologorum, ac
Philosophorum etiam de hac vna re sententias referentes, ne de vna
quidem nostrum proferamus iudicium, nec vllam notemus nisi talis
Tom. II. A il.

illa fuerit, quae Dei verbo scripto, aut tradito, auctoritati Ecclesiae, vel etiam naturae rationi manifeste contrarietur. Non enim sumus adeo arrogantes et elati, ut vel de egregiis, spectatissimisque Viris sententiam ferre audeamus, vel Fidei, ac Religioni iniuriam fieri patiamur, atque probemus. Sed iam ad instituta pergamus.

CAPVT I.

Vndenam vera ac certa creationis historia petenda sit demonstratur. Origenis interpretandi ratio notatur.

Mosis de rerum creatione narratio ceteris omnibus, velut sola certa, praeferrenda est.

Propositionem istam eo tantum sensu demonstrare pergimus, ut stabiliamus, regulis bonae Critices seruatis, amplectendam esse Mosaicam de mundi rerumque omnium primordiis narrationem, praec variis Aegyptiorum, Chaldaeorum, Graecorumque Historiis: libros enim Mosis diuina auctoritate praeditos euincere alterius loci ac temporis est.

Ac primo quidem illud ut certum, exploratumque tenendum, Mosem libri Geneseos vere auctorem esse, nisi totam humanam fidem pessumdare velimus, nihilque in humanis litteris rati habere. Non modo enim Christianorum ac Hebraeorum, sed et omnium ferme Ethnicorum Philosophorum, Oratorum, Historicorum, ac Poetarum consensio haec est; nec magis vquam de hoc apud Hebraeos atque Christianos dubitatum, quam de Tullianis, ac Virgilianis libris apud Romanos. Quam vero firmum sit hoc argumenti genus, ex omnium gentium, ac saeculorum sibimet succedentium contestatione perpetua sumptum, Augustinus docet, ipso utens ad adserendam librorum noui foederis sinceritatem (1).

Mosem autem libri Geneseos Scriptorem aliis quibuscumque Scrip-
toribus antiquiorem esse probant multis Clemens Alexandrinus, et
Cyrillus (2); id quod ad liquidum paene deduxit Cl. Daniel Huetius
Abbrincensis Episcopus (3), qui, aduersis vndique prophanae eru-
ditionis monumentis, ostendit, Mosem, qui leges Hebraeis tulit, Scri-
pto-

(1) Lib. xxxiii. contra Faustum
cap. 6.

(2) In 1. Stromaton. Aduersus Iulian.
(3) Demonst. Euang. Prop. 4.

ptorum omnium esse vetustissimum, ex cuius deinceps Pentateucho totam suam Theologiam Aegyptii, Persae, Indi, Thraeces, Germani, Galli, Britanni, Hispani, Graeci in primis, et Romani hauserrunt; in quam tamen absurda multa, ac fabulosa de sua penu gentes istae intulerunt. Vel hoc vno itaque argumento Mosis antiquitas abunde probata relinqui potest. Plura nihilominus alia persequitur praestantissimus Theologus Ioann. Laurentius Berti (4), et ante illum Grotius (5); quae piget transcribere. Consulantur eorundem scripta.

Iam vero probi, minimeque fallacis Scriptoris notas in Mose deprehendere promptum et facillimum est, adeo ut absque rationis iniuria fides illi nequeat abrogari. Quid enim ipsa seuerior Critices in Mose scribente desiderare poterit ut contenta sit? Eius siquidem stylus non fucatus est, non fimbriis luxuriantis orationis incedens, sed simplex, grauis, atque primigeniae linguae phrasi, sententiis, et natius idiotismis plenus: humilis deinde, talia narrans, quae et obscuram ipsius Scriptoris generationem, ceteraque sua, quaeque gentis peccata patefaciunt: ex quo aperte deducitur, ut lepide Grotius; nec suae gloriae, nec suorum commodis cum studuisse, quum et peccata sua, suorumque, quae dissimulare poterat, ipse tradiderit, et regni, Sacerdotique dignitatem aliis adsignauerit, sua posteritate in Leuitarum plebem redacta; quae omnia satis ostendunt, nihil ei causae fuisse, cur mentiretur; sicut nec fucata, aut illecebrosa vitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet, sed et simplici, et conueniente rei ingenio. Addit vero Grotius ipse ad narrationis Mosaeicae veracitatem amplius comprobendam, vetustissimam apud omnes gentes famam ita habuisse, ut Mosis scripta praedicant, adeo ut quae ille de mundi origine scripta reliquit, eadem sint et in antiquissimis Phoenicum historiis, quas a Sancho-
niathone collectas vertit Philo Biblius, et in Indorum, Aegyptiorum, aliorumque scriptis.

Hoc tamen Grotii postremum argumentum, quum ad Mosis antiquitatem probandam sit aptissimum, eoque proinde nos cum Huetio vsi simus; ad confirmandam tamen ipsius veracitatem, nostro quidem iudicio, non multum confert. Quamquam enim illud nobis ratum sit, quod Iosephus scribit (6); veracis historiae indicium est,

A 2

" si

(4) Lib. xi. cap. 1.

(5) Lib. 1. de Verit. Religions

Christ. §. xv. et xvi. et in Notis.
(6) Lib. 1. cont. Apionem.

»si de rebus iisdem omnes eadem dicant, et scribant«, nemo tamen non intelligit tunc solum hoc vere dictum esse, quum plures, vel coacti, vel subpares eadem narrant, quod vel suis ipsimet oculis ea exceperint, vel a fide dignis audierint: nam si, vt egregie Melchior Canus (7) aiebat, in duorum ore, vel trium stat omne verbum, pluribus eiusmodi rem eandem olim gestam contestantibus abrogare non potest fidem, nisi qui communem hominum sensum exuerit, et humanorum iudiciorum potissima instrumenta, hoc est, testimonia reiecerit: at qui a re gesta longissime absunt, quaeque de illa tradunt, a superiore aliquo mutuati dumtaxat sunt, ii plurimum testium in idem sibi probe cognitum consentientium loco non sunt habendi, nec maior illorum auctoritas, quam illius, quem descripserunt: quare quum quaecumque a priscis Philosophis, Historicis, ac Poetis de mundi primordiis scripta legimus, a Mose hausta certissime sint, qualiscumque haec eorum cum Mose consensio ad confirmandam eius veracitatem minus efficax est. Comprobare summum potest, quod paullo superius diximus, visum illum Scriptoribus Ethnicis probum, minimeque fallacem, nam imitati illum non essent, si commentitia, et futilia ab eo scribi putassent.

Sed Origenes vnus est, qui non falso tantum, verum et periculose opinatur, Mosem nihil corporeum narratione sua comprehendere, sed intelligibilia omnia, et a sensibus remota, quae tamen sensibilibus rebus, velut figuris adumbrantur: atque hoc pacto totam hanc mundi nascentis historiam figuratam, et allegoricam esse docet; tamquam absurde quis sentiat, qui, quum Deum dixisse legit *Fiat lux*, lucem illam significari putet, quam oculis adspicimus: simile quid de ceteris. Qua ludificatione Mosaicam de mundo orientem narrationem peruerrere conatur. Errorem vero, quem hic obiter notare volumus, obpugnauit Epiphanius (8), quae de Paradiso, ac primi hominis creatione in Genesis initio scripta sunt, reuera facta esse demonstrans. Nos id propriis in locis agemus. Interim hoc vniuersae statuimus: quae de mundi creatione sex dierum spatio absoluta a Mose dicta sunt, et esse reuera gesta, et ab illo historico more esse descripta: ac tantum ab eo absumus, vt putemus, nullam in tota illa narratione nisi corporearum rerum fieri mentionem. De Angelis enim (licet tunc quoque et illi conditi sint) Mosem omnino tacuisse, ex eo repetit Chrysostomus (9), quod »quum ad Iu-

(7) Lib. xi. cap. 4. (8) Haeres. xlv. et in Ancorato. (9) Hom. iii. in Genesis.

»daeos verba faceret, qui praesentibus perditae erant adfixi, nec intelligibile quidquam/imaginari poterant, ab sensibilibus illos interim »ad vniuersorum opificem prouehit«. Quamuis itaque simplex, nec adfectata Mosis ista narratio sit; rerum tamen maximarum, excellentium, atque ad contemplandum altissimarum tractationem continet quam Mose praecunte, insequemur, posteaquam Religionis hostium argumenta soluta fuerint.

CAPVT II.

Illorum diluit argumenta, qui Mosaicae narrationi refragantur.

Multa sunt quae increduli opponunt, vt falsam, nulliusque auctoritatis Mosis narrationem ostendant. Potiora diluamus. Ac primo quidem omnia pro suo arbitratu negant, Mosem scilicet, libri Geneseos auctorem esse; librum hunc quo fertur tempore scriptum fuisse: vniquam Mosem extitisse. Deinde argumentantur: Moses non nisi ineptissime antiquior ceteris Scriptoribus dicitur; multis enim annorum millibus Hebraeorum natiuitatem praecessit Aegyptiorum gens vetustissima, vt vel ex solis Dynastiis a Iulio Africano, et Eusebio conscriptis conlici potest: sed et Mercurii Trismegisti libri, quorum auctor (qualiscumque ille sit) pluribus ante Mosem saeculis vixisse creditur, id suadent: quin etiam legimus Act. vii. Mosem ipsum eruditum *omni sapientia Aegyptiorum* fuisse. Alia similia re-coquunt.

Addunt: Moses eximius fuit fraudum structor, nec a mendacibus temperauit. In cap. siquidem iv. Geneseos Cainum dicit ciuitatem Henoeh aedificasse, quum vix quatuor homines viuerent. In xxxvi. meminit Regum Israel, quorum primus fuit Saul; et cap. xii. mentionem facit Chananaeorum qui sua aetate nondum exterminati erant, velut populorum vix memoria superstitum.

Ad haec: Manichaeorum argumenta vsurpant, vt probent Genesim librum auctore diabolo editum esse: innumera enim, inquit, ac horrenda scelera celebrat, nempe, Loth cum filiabus concubium, Iudae cum Thamar, Iacobi cum germanis sororibus, Abrahae simul cum vxore, et cum pellice, aliaque plura apud Faustum.

Tandem: Geneseos auctori Ethnicos aliquot Scriptores opponunt,

legal
Conuen-
son 1. 1. 9
P. 367.
29. col. 10.

ex quorum calculis patet, mundum multo vetustiore esse, quam Moses tradidit; produnt enim vetustissimae Aegyptiorum, Chaldaeorum, et Assyriorum historiae floruisse apud Nationes istas potentissima regna diu ante tempus, quo Moses mundi exordia consignauit: vnde eius chronologia fallax, aut saltem incerta est; atque inepta idcirco argumenta, quae inde ducuntur. Haec obiciunt.

Ad primum vero, etsi maxime ridiculum illud sit, et a cordato contemnendum, quo tamen magis id ipsum pateat, respondemus: debuisse incredulos id quod pernegant, rationibus ac momentis fulcire; quod quum ipsi haud praesent, sed nec praestare valeant, nihili eorum dicta habenda sunt. Contra vero nos quae de Mosis existentia ac libri Geneseos formatione, deque aspectabilis mundi huius exordiis, ac incrementis adfirmamus, non ea tantum dicimus, sed adeo firmis rationibus comprobamus, vt qui in his addubitet, vel isthaec neget, dubitet, aut neget oportet, Cyrum ex. gr., Alexandrum, Pompeium, imo Iudaeorum gentem exiitisse vnumquam, Caesarem suorum commentariorum parentem esse, aliaque id genus sexcenta; quod certe qui faceret, velut insanus, ac delirus iure optimo omnium ludibrio pateret. Recolantur quae in probationibus dicebamus. Quod autem momentorum nostrorum euentiam increduli reiciant, hoc vel ideo fit, quod eam haud percipiant, vel quod perceptam improbent; si vero ob primum ipsam reiciant, nulla sane eorum habenda ratio est, velut hominum, quibus mens nulla est: si ob secundum, eorum erat declarare cur eam improbent, aut validiora momenta adducere, quibus ab adsensu auocentur; sed illi ex iis proculdubio sunt, in quibus scholae praecudicia, partium studium, ac falsa honoris idea animum ita in transuersum agunt, vt veritatibus euentissimis tenebras offundere conentur, neque clarissimis demonstrationibus cedant: excuso siquidem pietatis ac religionis iugo, nihil est quod non molliatur voluntas deprauata ad animi iudicium peruertendum.

Quod secundo loco adducunt de vetustissima Aegyptiorum origine, mendacissima vanitas est: „in quibus enim libris, ait Augustinus (1), istum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo millia litteras magistra Iside didicerunt? Non enim paruus est in historia Varro, qui hoc prodidit, quod a litterarum etiam diuinarum veritate non disonat“. Supputatio itaque Aegyptia-

(1) Lib. xviii. de Ciuit. Dei, cap. 40.

ptiaci aevi tot annorum millia comprehendens, falsa, vel ipso Augustino teste, deprehenditur. Verum stabilito, quod Aegyptiorum anni quatuor dumtaxat mensium fuere, et Dynastiae collaterales, et implicitae, facillime historia Aegyptiorum conciliari cum sacra potest, et Mercurii Trismegisti antiquitas ad tempora posteriora coarctari. Huius deinde auctor est, vetustissimum Mercurium Mosem esse: nos vero hoc nomine cultum Iubal patrem canentium cithara et organo legimus.

Quod autem Mercurius Trismegistus libros conscripserit, Critici omnes purum putumque commentum arbitrantur; quibus et nos adhaeremus; quin iniurii propterea Patribus simus, qui libros huiusmodi aduersus gentes saepe laudant: euenisse itaque nobis videtur quod Iamblicus scribit (2), quod nempe, quum veteres crederent Mercurium primo litteras inuenisse, Scriptores Aegyptii omnes libros, omniaque commentaria vetustissimi Mercurii nomine cohonestabant, eidem suae sapientiae inuenta consecrantes. Hinc diuinare haud possumus a quo Mercurii opera, quae Patres plurimum laudant, edita sint; sed Mosis aetate posteriora illa esse ex eo conlicimus, quod in Poemandro praesertim legimus, mundi scilicet, genesim, vt a Mose refertur.

Fatemur deinceps Mosem omni Aegyptiorum sapientia instructum fuisse, siue fuerint Astronomicae scientiae litteris hieroglyphicis traditae, siue aliae etiam illuc a Iosepho filio Iacob translatae; at inter Aegyptios nullam fuisse sapientiam hebraica antiquiorem contendimus, a Mose ad haec vsque tempora custoditam.

Tertium impiissimam criminationem continet, quam neruose depellit Iaqueot (3), eiusdem auctores non impietatis solum, sed et stultitiae reuincens. Nos breuius respondemus, nulla in Geneseos libro contineri menda, nullasque fabellas: nam quod cap. iv. de Caino dicitur, quo sensu illud verum esse potuerit, demonstrat Augustinus (4), addens plures etiam potuisse eum ciuitates condere. Enim vita primorum hominum tam longa fuit, vt vnus hominis filii possent etiam amplissimas ciuitates aedificare: quin Henoch, cuius nomine ciuitatem, quam eius pater aedificauerat, vocari voluit, non fuit vnus Caini filius, sed a quo magna illius posteritas orta est. In cap. v. xxxvi. Reges Israel Moses futuros praecidit diuinae re-

(1) In cap. 1. de Mysteriis.

inspirat. Vol. 1. cap. 12.

(3) In Op. de librorum Veter. et Nou. Testament. veritate, ac

(4) Lib. xv. de Ciuitat. Dei. cap. 8.

velationis beneficio, vt ex cap. xvii. Deuteronomii liquet. In xii. item cap. id tantum Moses adserit, Chanaanicos in ea terra sedem fixisse quando illuc adpulit Abraham; quod certe verum est, quantumvis eo scribente nondum fuissent expulsi.

Ad quartam obiectionem ex Manichaeorum argumentis comparatam, respondendum primo: Genesios librum multorum quidem criminum refert, non tamen ea laudare: nos autem non hominum delicta, ac scelera, sed sacrorum librorum veracitatem, auctoritatemque defendimus. Deinde respondendum ad singula: atque ad Loth quod spectat, dicendum, neque ipsum, neque filias a nobis paenitus absolui; quod tamen in illorum vita fuit flagitium, dum in Scriptura narratur, propheta est. Redarguendus autem maxime Loth ob ebrietatem, qua male videntes lege praefigurabat. Quamquam excusari aliqua ratione cum eius ebrietas, tum puellarum licentia possint; hac siquidem generis humani conseruationem quaerebant, atque ignorantes quousque ignis deuastauerit, iudicabant nullos alios extare viros; Pater vero vt morem filiabus gereret crebra vina miscentibus, vt illarum tristitiam leuaret, ignarus tumultuosus euasit. Verumtamen patris dicendum: narrata ista sunt, non laudata.

De Iudae cum nuru concubitu fuisse illum fornicatorium, et in lege Mosis prohibitum iudicamus; sed idem repetendum: narrata ista sunt, non laudata.

Iacob autem, quoniam non lasciuendi, sed gignendi causa ad sorores, sicut et ad alias vxores accessit, nequam peccauit, sed potius iura naturae seruauit; praesertim quum id tunc temporis factum sit, quum Polygamia haud erat prohibita.

Quid vero Abraham? Reuera ille sibi ex Agar procreauit filios, quia ipsa Sarai filios exoptans, ac se sterilem videns, ancillae vri foeditatem in vsum sui iuris vindicauit, non quidem viro concupiscenti seruans, sed iubens obedienti; atque credens Abraham vicissim hoc Saram ex Dei nutu voluisse, coniugali potestati obtemperauit.

Vltimum quod adducunt validissime olim refutauit Augustinus dicens (5): "alii namque vanissima praesumptione dixerunt, plusquam centum annorum millia numerari, ex quo Aegyptus rationes syderum comprehendit: alii iactant, se comprehensa monumentis habere quadringenta septuaginta annorum millia; in quibus au-

(5) Lib. xviii. de Ciuit. Dei, cap. 20.

tem libris istum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo millia litteras, Magistra Iside, didicerunt? Non enim paruus est in historia Varro, qui hoc prodidit, quod a litterarum etiam diuinarum veritate non dissonat. In fabularum itaque censum, Varrone iudice, conicienda quaecumque a prophanis historicis in litteras relata sunt ante Olympiadem primam, quae a Petauio ann. m. 3208. consignatur, tamquam ab omni veri specie aliena.

CAPVT III.

Num dies creationis naturales fuerint, an allegorici, in utramque partem discutitur.

1. Apertissimum ergo quum sit quod Moses narrat, Deum scilicet res omnes sex dierum spatio condidisse; perarduum tamen, ac perdifficile definire, an dies hi naturales, proprieque dicti, an allegorici fuerint, atque mystici. Quamuis enim Patrum, Interpretum, ac Theologorum maior numerus sentiat, dies hos naturales fuisse, et spatium 24. horarum percurrentes, Augustinus tamen, cuius vel maxima est in Ecclesia auctoritas, quam incredibilis ingenii celeritas, eruditio admiranda, atque eximia vitae sanctitas compararunt, quique data opera in huius rei inquisitione intendit, agnoscens, Mosaicos hos dies, si naturales, nostrorumque similes intelligantur, grauissimis obrui difficultatibus, distinguendos scripsit per diuersas cognitiones Angelorum sanctorum. Acutissima sane, dignaque Augustino sententia, quam his verbis exponit S. Thomas (1): "per hos ergo sex dies, quibus legitur Deus cuncta fecisse, intelligit Augustinus non hos ysitaros dies, qui Solis cursu peraguntur, quum Sol quarto die factus esse legatur; sed vnam diem, id est, cognitionem angelicam sex rerum generibus praesentatam. Vnde sicut praesentatio lucis corporalis super haec inferiora, diem facit temporalem, ita praesentatio lucis spiritualis intellectus angelici super res creatas, diem facit spiritualem: vt secundum hoc isti dies distinguantur, secundum quod lumen intellectus angelici sex rerum generibus cognoscendis adplicatur, vt prima dies sit cognitio primi diuini operis; secunda dies cognitio secundi diuini operis, et sic de aliis. Et sic distinguuntur sex illi dies non secundum ordinem temporis, aut suc-

Tom. II.

B

ccs-

(1) Quaest. iv. de Pot. art. 2. ad 8.

l. p. 9. 70.
ann. 2.

»cessionis rerum, sed secundum ordinem naturalem rerum cognita-
 »rum, prout vnum opus cognitum est prius altero, ordine naturae.
 »Et sicut in die naturali, et materiali mane est principium diei, et ve-
 »spere est finis, et terminus; ita cognitio vniuscuiusque operis secundum
 »suum esse primordiale, prout videlicet habet esse in Verbo, dicitur
 »tur *matutina*: cognitio autem eius secundum esse vltimum, prout
 »subsistit in propria natura, dicitur *vespertina*: nam principium cu-
 »iuslibet rei est in sua causa a qua fluit; terminus autem ipsius
 »est in ipsa re in qua recipitur, et ad quam actio causae termi-
 »natur: vnde primitiua alicuius cognitio est secundum quod res in
 »sua causa a qua fluit, consideratur: vltima autem rei cognitio est se-
 »cundum quod in se ipsa consideratur. Quum ergo a Verbo aeter-
 »no fluat esse rerum, sicut a quodam primordiali principio, et hic
 »effluxus terminetur ad esse rerum, quod habent in propria natu-
 »ra; sequitur, quod cognitio rerum in Verbo, quae ad esse primiti-
 »uum, et primordiale earum pertinet, dici debeat *matutina* per si-
 »militudinem ad mane, quod est principium diei; cognitio vero rei
 »in propria natura, quae pertinet ad esse eius vltimum et termina-
 »tium, dici debet *vespertina*; quia vespera est terminus diei. Vn-
 »de sicut sex rerum genera ad cognitionem angelicam relata distin-
 »guunt dies; ita vnitatis rei cognitae, quae diuersis cognitionibus
 »cognosci potest, vnitatem diei constituit, et diem per vespere et
 »mane distinguit.

Haec S. Thomas, quibus acutissimam Augustini sententiam ob
 oculos ponit. Sed quale eius iudicium? De vtraque interpretatione
 loquens in II. Sententiarum (2), sic de Augustiniana pronuntiat:
 »prior scilicet Augustini rationabilior est, et magis ab irrisione infide-
 »lium Scripturas defendens. «Additque haec plane verba: »haec opi-
 »nio plus mihi placet. «Loco tamen ante citato de Pot. in corp. haec
 prudenter scribit: »harum expositionum prima, scilicet Augusti-
 »ni, est subtilior, magis ab irrisione infidelium Scripturam defendens;
 »secunda vero, scilicet aliorum sanctorum, est planior, et magis ver-
 »bis literae quantum ad superficiem consona: quia tamen neutra ea-
 »rum a veritate fidei discordat, et vtrumque sensum circumsstantia
 »literae patitur, ideo vt neutri harum expositionum praediceretur,
 »vtramque opinionem sustententes, vtriusque rationibus responden-
 »dum est. «Denum in Summa Theologica, postremo nempe eius
 ope-

(2) Dist. XII. quaest. I. art. 2.

opere, quum primo declarasset (3), duas has opiniones, communem
 scilicet aliorum Patrum, et peculiarem hanc Augustini multum qui-
 dem inuicem differre si comparentur ad litteram, non admodum vero
 si ad modum productionis rerum referantur, concludit: »vt igi-
 »tur neutri sententiae praediceretur, vtriusque rationibus respon-
 »dendum est.

Egregium sane, praeclarumque reuerentiae erga Veteres Patres
 exemplum Theologis omnibus reliquit S. Thomas; quod qui sequuti
 sunt maximam sibi compararunt gloriam. Euere autem ex istorum
 numero Viri ex omni instituto clarissimi Franciscus Macedo, Sixtus
 Senensis, Cardinalis Norisius, alique multi, quos inter Hyacinthus
 Serry non semel pro ea in Patauina Academia disputauit.

Sed et exiteret alii, qui licetissime quidem, et petulantius quam
 et veritas ferret, et homines religiosos deceret in tanti Doctoris sen-
 tentiam debacchati sunt. Eam Ludouicus Molina insectatur (4), per-
 inde ac si Scripturarum veritati contrarietur, easdemque infidelium lu-
 dibriis obicit. Illam vocat Cornelius a Lapide (5) erroneam. Eandem
 a Doctoribus catholicis communiter reitici Moraines falsissime
 scribit (6). Sallianus (7) illam a Scripturis alienam esse pronuntiat,
 vim iisdem inferre, et communi sensui, ac Patrum interpretationi aduer-
 sari. Tandem Rodericus de Arriaga haec de illa pronuntiat (8): »expli-
 »catio haec communiter censetur ab omnibus improbabilis: nec ego
 »dubito, quin si Augustinum non haberet auctorem, et patronum
 »manifeste damnata fuisset vt haeretica. «Haec homines in Magnum
 Augustinum praeclarum Ecclesiae lumen male animati fundere ausi
 sunt; quos audaces inuidosque aptius dicemus, quam laude doctri-
 nae dignos.

Nec dein nobis adridet consilium ab Estio, Natali Alex. iuniori-
 busque aliis Thomistis sequutum, tamquam minus probabilem hanc
 sententiam suo auctori relinquentes; sed vel ipso Augustino Magi-
 stro (9), eo pacto ipsam communire tentabimus, vt et aliam opposi-
 tam defendi posse concedamus. Ergo quam S. Thomas viam ingres-
 sus est, vtriusque scilicet rationibus respondendi, vt neutri sententiae
 praediceretur, et nos sequemur; vt quemadmodum ille, nos Augu-
 sti-

B 2

sti-

(3) Prima Part. quaest. LXXIV. ar-
 tic. 2.

(4) In Tract. de Oper. sex dierum.

(5) In Comment. in 1. Gen. cap.

(6) In Anti-Iansenio disput. 12.

(7) In Annalibus.

(8) In Tract. de Oper. sex dier.

disp. XXVIII. sect. 1. subsect. 1.

(9) De Gen. ad litt. lib. IV. cap. 28. et
 lib. XI. de Ciuit. Dei, cap. 7.

stinianos probemus, non sine eximia nominis, ac studii nostri commendatione. Nec enim vt Canus scribebat (9), doctor vir fuit Augustino quisquam, nec clarior.

Iam vero argumenta quibus suam ille sententiam firmat, ac ex ipso qui eum sequuntur Theologi, producimus. Primum, et illud quidem tritum ac vulgatissimum est: legimus in Ecclesiastico cap. 18. »Qui viuuit in aeternum creauit omnia simul«. Non ergo plurimum dierum interuallo, sed vno die, vnoque momento omnia a Deo Opt. Max. producta sunt. Atque hanc esse genuinam verborum Eccl. intelligentiam ex eo potissimum constat, quod comparatio hoc capite instituitur inter Dei omnipotentiam et aeternitatem, hominisque infirmitatem, in eo posita, quod homo omnia simul perficere, sed vno opere consummato aliud adgredi, quo demum perfecto aperitur, seu obstupescit se plurima praetermisisse, ac in plurimis peccasse. Dicitur siquidem vers. 6. »Cum consummauerit homo, tunc incipiet: et cum quieuerit aperiatur«. Scilicet homo haud potest simul omnia perficere, sed postquam opus vnum consummauerit aliud adgredi: quum e contrario Deus Opifex supremus vnico momento cuncta fuerit operatus. Vel ergo Eccl. comparatio infirma, debilis, fractaque est: vel ex ea desumptum argumentum pro Augustini sententia robustissimum euadat necesse est.

Neque eneruatur illud dicendo: proprium operandi modum Dei talem esse, qualem Eccl. verba describunt, dummodo tamen ita Deus ipse velit operari: at noluit certe in primordiali rerum creatione, sed sex dierum naturalium vniuersi productionem consummauit. Hanc, me quidem arguente, eludendi argumenti rationem, suggererat propugnanti, quidam haud infimae notae Theologus iudicio aliorum, suo autem supremae: verum quando eius nomini parcimus, non possumus aduersus eiusdem responsonem non inuehi, eisdem quibus occasione nacta fuimus exequuti momentis. Et primo quidem, vndenam illud colligere poterimus, noluisse Deum Opt. Max. suo proprio, ac peculiari operandi modo vti in rerum productione, atque humanum modum assumpsisse? Adsignent, amabimus, quibus ista placent: sed forte eorum aliquis Dei consiliarius fuit?

Deinde: quum omnia vnico momento perficere, maxima, ac infinita perfectio sit, inuisibilem vndequaque adparet noluisse sic Deum

ope-

(9) Lib. x. cap. 5.

operari, vt more hominum, vno perfecto opere, ad aliud conuerteretur, quod summa imperfectio ac debilitas est.

Praeferenda demum literalis Ecclesiastici attestatio, priuatae cuiuscumque intelligentiae, praesertim si litterae non sit conformis. Frituola itaque infirmaque responsio illa est.

Secundum argumentum est: generationes omnes a Mose enarrae Geneseos cap. 11. v. 4. ad vnum, eundemque diem spectant; ait enim: »istae sunt generationes Coeli et Terrae, quando creatae sunt, in die quo fecit Dominus Coelum et Terram, quando creatae sunt, quam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, antequam germinaret«. Non ergo temporis interfuit spatium inter primum diem, ceterosque creationis.

Tertium sit: saltim tres priores dies naturales non fuere: constituitur siquidem dies naturalis ex luce Solis; huncque non nisi die quarta Deus produxit: non ergo ante Solis creationem tempora erant, non dies, non horum numerus, vel distinctio. Legimus siquidem v. 14. »Fiant luminaria in firmamento coeli, et diuidant diem ac noctem; et sint in signa, et tempora, et dies, et annos, vt luceant in firmamento coeli, et illuminent terram«.

Postremum argumentum est: creaturae omnes sex dierum spatium, vt ponitur, productae, neutiquam sunt inuicem discretae. Creauit enim Deus tertia die ligna fructifera, herbamque virentem; sexta vero hominem masculinum simul, et foeminam: at fructifera ligna, omnisque herba illo die producta nihil aliud sunt, quam terra prima die creata, seminibus grauidata; neque mulier die sexta creata distincta a viro est, sed in eius costa latitans; quin nec homo illa die creatus aliud est a limo terrae. Vt autem sex creationis dies temporis spatio distinguerentur, necessum erat quod singula in his diebus producta distincta pariter essent: omnis enim differentia ex parte termini desumenda est; quum ex parte Dei immutabilis nulum in operationibus discrimen deriuari possit. Alia plurima argumenta sunt, quae pro Augustini sententia faciunt: potiora adducta sunt.

Aduersae autem partis Theologi sic argumentantur. Primo: S. Augustini sententia quum intrinseca, tum extrinseca caret probabilitate: prima quidem, quae petitur a ratione. Si enim, vt arguunt ipsi, Deus omnia condidisset in instanti; ex eo maxime, quod Gen. 11. numero singulari dicitur *in die*, Eccl. xviii. particula *simul*, et Iob xl.

Be-

Behemoth, id est, doemonem vna cum homine creatum; at ista nullius roboris sunt; patiuntur siquidem variam, et multiplicem intelligentiam; quum vel de tempore plures dies complectente, vel de creatione quantum ad speciem rerum accipi soleant: quae videtur esse S. Gregorii sententia his verbis expressa (10). »Rerum quippe substantia simul creata est, sed simul species formata non est; et quod simul extitit per substantiam materiae, non simul apparuit per speciem formae«. Behemoth item non doemonem, sed elephantem, aut Cete Nilii intellexere nonnulli.

Sed et extrinseca auctoritate est destituta: nam huic opinioni Doctores omnes, vno Augustino excepto, contrariantur. Quin illius auctoritas, alias summa, ad thesim huiusmodi propugnandam haud videtur sufficere; ipse siquidem sui ipsius locupletissimus interpret, aperissime declarat (11), in libris super Genesim, quo in opere de re illa verba fecerat, »plura quaesita, quam inuenta, et eorum quae inuenta sunt, pauciora firmata«. Rectissime ergo illi iudicant, qui praeexcellentis ingenii sui acumine mystice dies illos ab Augustino expositos dicunt.

Secundum argumentum hoc est: quae simultaneam rerum creationem tenet sententia, historicae Geneseos narrationi contraria est. Primo quidem ex eo capite, quod literaliter accipiendum in sacra historia sit quidquid a veritate non abhorret: deinde etiam, quod quemadmodum absque erroris nota non potuit vnus Origenes ad translatae significationem deportare res a Deo creatas, nec nos ab errore eiusmodi immunes essemus, dies quibus ipsae res perfectae sunt, similiter transferentes. Accedit et illud, quod quum a Mose creationis historia eo fine fuerit descripta; vt rudem et illitteratum populum erudiret, si sub littera sensum alium ab ipsa vere alienum obcludere studuisset, fallax et ille fuisset, et erroris viam proposuisset.

Tertio loco adducunt verba, quibus praeceptae ab ipso sanctificationis Sabbati causam Deus reddidit Exod. xx. v. 2. Haec illa: »sex enim diebus fecit Dominus Coelum et Terram, et requieuit in die septimo«. Et cap. xxxi. v. 17. »Sex enim diebus fecit Dominus Coelum et terram, et in seprimo ab opere cessauit«. At haec inepte nimis dicerentur, si creationis dies angelici forent, seu per diuersas Angelorum sanctorum perceptiones distincti: non enim esset iusta et adcommodata comparatio hos inter et sex naturales dies, qui-

(10) Lib. xxxii. cap. 10. (11) Lib. I. Retract. cap. 18. et Lib. II. cap. 24.

quibus fas erat operari, iuxta illud: »sex diebus facietis opus«: ergo fuere dies illi corporei, ac per mane et vesperam distincti.

Arguunt insuper ex incommodo atque concludunt; ex S. Augustini sententia sequi, extitisse simul lucem et tenebras, diem et noctem, Angelorum meritum et beatitudinem, quod absurdum maximum absdubio est.

Tandem proferunt: congruum magis fuisse, Deum res creare sex dierum naturalium spatio; hoc enim pacto aptius ostendere valuit Deus, operari se perfectissima intelligentia, et libertate quantum vult, et prout vult suam adplicando virtutem, non impetu quodam caeco et necessario, vt Philosophi nonnulli delirarunt: operatum ergo sie fuisse rectius sentiendum est. Haec ex multis adduxisse sufficiat.

Iam vero, quod proposuimus, vtriusque partis momenta soluamus reliquum est. Primo itaque ab Augustini discipulis obiecto obuiam solutionem adhibemus: omnia nempe, simul creata ab Ecclesiastico dici, quatenus vniuersaliter, et communiter creauit Deus creaturas omnes: vel creata simul quantum ad materiam, non autem quantum ad species rerum singularum productionem: fatemur insuper, ac probamus institutam eo loco Scripturae comparisonem, quam et communire nostris animaduersionibus studuimus; eam tamen expositam praecipue volumus, quae secundo loco data fuit, explicatione: eminet siquidem Dei omnipotentia prae humana infirmitate, in hoc porissimum, quod rerum omnium materiam vnico temporis momento ex nihilo fecerit, facturus similiter ex illa rerum species eodem momento ac virtute; quod haud fecit, »vt ordo diuinae sapientiae in rerum institutione demonstraretur, quae res ex nihilo in esse producens, non statim post nihilum in vltima perfectione naturae eas constituit. . . vt sic et eorum esse ostenderetur a Deo procedere, contra illos, qui ponunt materiam increatam; et nihilominus perfectionis rerum ipse Deus auctor adpareret, contra illos, qui rerum inferiorum formationem causis aliis adscribunt«, vt loquitur S. Thomas (12).

Secundi solutio haec est: verba illa *in die*, quae in citato textu legimus, idem omnino esse, ac in *tempore*: atque singulari numero plures dies significari, iuxta phrasim apud Hebraeos vsitatissimam.

Tertio occurrunt dicendo: tres priores creationis dies luce primigenia fuisse distinctos, quam quidem prima die Deus creauit, quae-

(12) Quaest. iv. de Pot. art. 2.

quaeque splendorem suum diffundebat, seque rursus contrahebat, vt scribit Basilius (13).

Postremum nullius roboris a sententiae alterius adsertoribus existimatur: aiunt enim, quod licet verum sit quod argumento illo euincitur, rerum spectata materia, non sic vero illarum propria ac peculiari specie considerata. Neque negare audebit vllus, et fructifera ligna secundum suam speciem et formam quid diuersum esse a terra seminibus grauidata, et mulierem longe a costa illa differre, quae in primi hominis latere latitabat. Ita sententiae Augustinianae fundamenta enervasse, qui ei contradicunt Theologi credunt.

Sed et Augustini discipuli ex alia parte contrariorum argumenta soluere, felici euentu adgrediuntur. Ad primum siquidem haec solidissime reponunt: Ecclesiastici verba exponenda esse, vel de tempore plures dies complectente, vel de rerum creatione quantum ad materiam: neque responsioni officere Gregorii testimonium: distinguendae siquidem sunt res a Deo ex nihilo conditae, ac ex materia praexistente formatae. Haec, virgulta nempe, pisces, iumenta, herbae, volucres, et homo extitere simul per substantiam, quatenus simul cum terra creatae sunt, et hoc sensu ad primam conditionem spectant. At quatenus in speciem suam exierunt, temporis interuallo et decursu factae sunt; quae sane productio illa non est, quae in 1. Geneseos recensetur, sed alia cap. II. descripta, quaeque quotidie peragitur, dum herbae germinant, nascuntur arbores, animalia hominesque gignuntur. Itaque ad conditionem primam rerum, et quoad materiam, et quoad formam visibilem, pertinent Angeli, Coelum, terra, Sol, et sydera, quoniam non ex materia praexistente, sed ex nihilo conditae creaturae illae sunt; atque cum illis creaturae reliquae, quatenus cum illis simul potentialiter, vt dicitur, extiterunt. Ergo ratione inspecta, quae intrinsecam parit probabilitatem, Augustini opinio probabilis absdubio est.

Quid autem, si Doctorum numerus, et auctoritas quaeratur? Extrinsecam saltem probabilitatem habebit? Mirantur Augustini discipuli tanta ab oppugnatoribus produci. Indubium siquidem, hanc esse etiam aliorum plurimorum sententiam. Eam tradiderunt ante Augustinum Clemens Alexandrinus (14), Isidorus (15), Casiodorus (16),

(13) Homil. II. in Hexamer.
(14) Lib. VI. Strom.

(15) Lib. I. de Sum. Bono, cap. 8.
(16) In I. Diu. Institution. cap. 22.

Iulius Africanus (17), Ambrosius (18), Gregorius (19), alique. Eandem post Augustinum amplexatos fuisse non paucos, supra dicebamus. Tribuitur tamen peculiari ratione Augustino, quoniam data opera in hanc disquisitionem mentem omnem intenderit, omnesque qui de re ista fuerant loquuti excelluerit, illos etiam qui post eum loquuti sunt. Neque sibi contrarius alicubi est S. Doctor. Non enim quae in Retractationum libro dixerat de his diebus sunt accipienda, sed de Abrahae semine per Angelos in manu Mediatoris disposito, de Dei imagine per peccatum deperdita, de inferorum loco, aliisque, de quibus ibi disputationem instituerat. Intelligentur tamen: Quid inde concluditur? Quamquam ipse fateatur (ait Sixtus Senensis) (20) plura a se quaesita, quam inuenta, et ex inuentis pau-
ciora firmata; tamen tantus est in eis artium, disciplinarum et scientiarum omnium thesaurus, vt facile adpareat, neque eruditius, neque sublimius in expositione horum trium capitum, vel ante, vel post Augustini tempora prodiiisse quiddam, nec deinceps futuris temporibus fortasse proditurum. Quam vero interpretationem in lib. Gen. Augustinus scripserat, in magno opere de Ciuit. Dei etiam tradit, vt inde priorum librorum auctoritas magis commendaretur. At pro primo soluendo nimis multa dixisse videmus.

Secundum sic ordine suo dissoluunt. Ad primum dicunt, litteralem esse Augustini explicationem, non figuratam, quantumuis aliter Hiacinto Tonti visum fuerit (21): habet vero responsio isthaec Augustinum auctorem, vbi ait (22): nec quisquam arbitretur illud quod dixi de luce spiritali, et de condito die spiritali, cet. non iam proprie, sed quasi figurate et allegorice conuenire ad intelligendum diem, et vesperam, et mane: sed aliter quidem quam in hac consuetudine quotidianae lucis huius, et corporalis: non tamen tamquam hic proprie, ibi figurate. Vbi enim melior, et certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non etiam verior vesperata, et verius mane? Adpellari ergo figurata haec explicatio poterit, si ad corporalem, et quotidianam lucem comparetur, quo sensu post Augustinum ipsum, illam Norisius adpellauit (23).

Hinc solutionem pro secundo hauriunt: quum enim hi dies pro-

(17) In aureo libello super Gen.

(18) Lib. I. in Hexam. cap. 3.

(19) Lib. XXXII. Mor. cap. 10.

(20) Lib. IV. Biblioth.

(21) Cap. IX.

(22) Lib. IV. de Genes. ad Litt. cap. 28.

(23) Vindiciarum §. IX. cap. 4.

prii sint ac veri, non allegorici, nihil obest ipsos constitui: Origenes vero, vt alio loco dicebamus, absque ratione, immo contra ipsam rationem in eum deuenit errorem, vt res a Deo creatas per allegoriam exponeret, adeo vt nec proprie tales, nec verae illae essent: longe ergo distat Augustini opinio ab Origeniana errore.

Tertio respondent I. negando, rudi tantum, et ignaro populo tradidisse Mosem rerum creationis historiam: II. negant, ita plana et obuia esse eloquia diuina, vt a plebe percipi valeant. Negant III. absque viuac vocis oraculo, et mysteriorum traditione Iudaeis sacram historiam propositam fuisse. Negant IV. interesse singulis Iudaeorum cuiusmodi illi dies sint dignoscere; quum e contrario consensum magis Scripturarum maiestati, et profunditati sit nonnulla singulis proponere, alia etiam per Ecclesiae propositionem discere ad credendum.

Tertium argumentum plenam atque perfectam dies creationis inter, et dies hebdomadarum Hebraeorum comparationem exquirere videtur: non tamen recte, quum dissimilis quaedam comparatio sufficiens sit talis vtrique, qualis Sabbarum et requiem, quibus Deus dicitur ab omni opere cessasse inter et Sabbatum, requiemque, in quibus Hebraei ab omni opere seruili abstinere. Non enim impune dixerit aliquis Deum opere fessum ac defatigatum requieuisse, quemadmodum opus habent homines vt vires deperditas recuperent. Loquitur itaque Scriptura humano more, et quadam adtemperatione ad institutionem nostram, ait Ioannes Chrysostomus, dum de requie Domini verba facit (24).

Quartum multimode eneuant Augustiniani de Angelis disserentes. Eorum doctrinae summa haec est: interficere reuera morulae, et instantia angelica a cognitione illorum vespertina ad matutinam, et via ad terminum; non indignit tamen nostri temporis interuallo mens angelica vt se in Deum conuerteret; quantumuis verae causalitatis ordo interfuerit inter rerum cognitionem, et conuersionem in Deum.

Vltimo respondent dicentes, Mosem scribentem, mundum in tempore creatum fuisse; annos deinde et generationes a primo hominum exordientem; cuncta denique verbo, et mandato creata dicentem, omnem Philosophorum errorem de medio sustulisse. Quae quidem

(24) Homil. x. in Genesim.

dem omnia iuxta Augustini intelligentiam stabilita, aptius Dei libertatem, et omnipotentiam commendant, quam si dierum naturalium interuallo peracta dicantur: neque enim congruum Deo est, eum more hominum operantem describere.

Ast vtriusque sententiae fundamentis potioribus propositis, atque solutis, caput quoque soluamus expedit.

CAPVT IV.

Opera sex priorum dierum summatim recenset. De Angelorum creatione obiter agit.

2. Quas prima die Deus res creauit his verbis Moses enumerat: »in principio creauit Deus Coelum et Terram: terra autem erat inanis »et vacua, et tenebrae erant super faciem abyssi: et Spiritus Dei »ferebatur super aquas; dixitque Deus: fiat lux, et facta est lux. »Et vidit Deus lucem quod esset bona: et diuisit lucem a tenebris. »Adpellauitque lucem diem, et tenebras noctem: factumque est vespere et mane dies vnus«. »Illud autem Verbum *in principio*, ait »S. Thomas (1), tripliciter exponitur ad excludendum tres errores: »quidam enim posuerunt, mundum semper fuisse, et tempus non »habere principium, et ad hoc excludendum exponitur; *in principio*, »scilicet, temporis. Quidam vero posuerunt, duo esse creationis »principia, vnum bonorum, aliud malorum, et ad hoc excludendum exponitur, *in principio*, id est in Filio; sicut enim principium effectuum adpropriatur Patri propter potentiam, ita principium exemplare adpropriatur Filio propter Sapientiam, vt sicut dicitur, omnia in Sapientia fecisti, ita intelligatur, Deum omnia fecisse *in principio*, id est in Filio, secundum illud Apostoli ad »Colos. 1. *In ipso scilicet Filio, condita sunt vniuersa*. Alii vero dixerunt, corporalia esse creata a Deo mediantibus creaturis spiritalibus, et ad hoc excludendum exponitur *in principio* creauit »Deus Coelum et Terram, id est, ante omnia. Quatuor enim ponuntur simul creata, scilicet Coelum empyreum, materia corporalis, quae nomine terrae intelligitur, tempus, et natura angelica«.

Ex his S. Thomae verbis varia antiquorum praesertim Patrum

C 2

in-

(1) Prima Parte quaest. XLVI. art. 3. in corp.

1. P. 2. 26.
art. 3.

intelligentia de illo verbo *in principio* colligitur; quantum tamen simpliciorum, et ad Mosis scopum adcommodatiorem iudicamus, qua declaratur Deum *ante* omnia Coelum et Terram fecisse, seu quod in idem redit, nihil ante Coelum et Terram praecessisse; sed, quando ad procreandum Deus animum adiecit, omnium primum Coelum Terraeque fecit.

Quid vero Coeli, terraeque nomine, quae in principio creavit Deus, intelligendum veniat, non ita facile definiri poterit: multiplex enim est et varia Patrum acceptio, ut apud Sacrorum Bibliorum Interpretes legimus. Veterum plerique Coeli nomine summum Coelum sunt interpretati, quod nempe Angelorum, Beatorumque spirituum sedes est, quodque in Scripturis Coelum Coeli existimant dictum. Feruntur huius interpretationis auctores Philo Iudaeus, Origenes, Basilus, Hilarius, Hieronymus, Augustinus, aliique plurimi. Censent alii, quorum opinio communior est, designatum a Mose Coeli nomine totum orbium coelestium systema, quod circa terram agi, vulgo creditur. In hanc ivere Basilus, Gregorius Nissenus, et Ambrosius.

At his sententiis obstare, quod firmamentum secunda die factum Moses commemorat, poterit, nisi S. Thomae explicatio prae oculis habeatur. «Dicendum, inquit (2), quod secundum Chrysostomum, primo Moyses summarie dixit quid Deus fecit, praemittens: *in principio creavit Deus Coelum et Terram*: postea per partes explicavit; sicut si quis dicat: hic artifex fecit domum istam, et postea subdat: primo fecit fundamenta, postea crexit parietes, tertio superposuit rectum; et sic non oportet aliud coelum nos intelligere, quam dicitur, *in principio creavit Deus Coelum et Terram*, et quum dicitur, quod secunda die factum est firmamentum. Hanc interpretationem tradiderat antea Augustinus ex aliorum sententia (3).

¶ Terrae deinde nominis quam varia item intelligentia! «Terra enim, ait D. Thomas (4), aliter accipitur in loco isto ab Augustino, et ab aliis Sanctis. Augustinus enim vult, quod nomine terrae et aquae significetur in hoc loco materia prima; non enim poterat Moyses rudi populo primam materiam exprimere, nisi sub similitu-

(2) Prima Parte, quaest. LXXIII. artic. 1. ad 1.

(3) Lib. XII. Confess. cap. 17.

(4) Prima Parte, quaest. LXVI. artic. 1. ad 1.

«dine rerum eis notarum: unde et sub multiplici similitudine cam exprimit, non vocans eam tantum aquam, vel tantum terram, ne videatur secundum rei veritatem materia prima esse vel terra, vel aqua: habet tamen similitudinem cum terra, in quantum subidet formis, et cum aqua, in quantum apta est formari diversis formis. Secundum hoc ergo dicitur terra inanis, et vacua, vel invisibilis, et incomposita, quia materia per formam cognoscitur. Unde in se considerata dicitur invisibilis, vel inanis, et eius potentia per formam repletur. . . Alii vero Sancti per terram intelligunt ipsum elementum: quae qualiter secundum eos erat informis, dictum est. (in corp. art.) Risum forsitan haec Recentioribus excitabunt: qui materiae primae et formae nomina iam ferre non possunt. Sed malumus nos cum Augustino et Thoma, quam cum illis, loqui.

Super hanc autem terram inanem, et vacuum tenebrae erant, seu aqua multa, qua tellus erat obruta, tenebris offundebatur, nondum luce creata, et Spiritus Domini ferebatur super aquas, eas fouendo, et vivificando ad similitudinem gallinae cubantis, ut Basilus ait (5) a S. Thoma relatus (6): qui quidem spiritus ex plurimorum Patrum auctoritate, et traditione constanti Spiritus Sanctus intelligitur; quamquam pauci alii hic Domini Spiritus non alius ab aere, seu vento sit.

Fecit deinde Deus mandato, et imperio suo lucem, viditque quod esset bona: quam lucem non esse aliud ab igne, qui, Deo sic praecipiente, ex rudi mole iam condita erupit, splendoreque suo omnia collustravit Gregorio Nysseno, et Ioanni Damasceno visum est. «Quidam, ut S. Thomas ait (7), dicunt lucem illam fuisse quandam nubem lucidam, quae postmodum facto Sole, in materiam praeciaccntem rediit: sed istud non est conveniens: quia Scriptura in principio Genesis commemorat institutionem naturae, quae postmodum perseverat; unde non debet dici, quod aliquid tunc factum fuerit, quod postmodum esse desierit. Et ideo alii dicunt, quod illa nubes lucida adhuc remanet, et est coniuncta Soli, ut ab eo discerni non possit. Sed secundum hoc illa nubes superflua remaneret: nihil autem est yanum in operibus Dei. Et ideo alii dicunt, quod ex illa nube formatum est corpus solis. Sed hoc etiam

(5) Homil. II. in Hexam. (6) Prima Parte, quaest. LXXIV. artic. 3. ad 4.

(7) Prima Parte, quaest. LXVII. artic. 4. ad 2.

6.

J.P.P. 67
p. 111
A. XXI.

„etiam dici non potest“, cet. Quid ergo lux illa erat? Lux ipsa Solis, informis tamen „quantum ad hoc“, vt loquitur ipse S. Thomas Auctorem librorum de diuinis nominibus sequutus, „quod iam „erat substantia Solis, et habebat virtutem illuminatiuam in communi, sed postmodum data est ei specialis et determinata virtus „ad particulares effectus“, cet.

Hanc lucem (qualiscumque demum illa fuerit, ne hic cum Recentioribus Philosophis, quæis noua antiquis præferre gentile est, manus conferamus) Deus diuisit a tenebris, „quia lucem fecit, cuius absentia tenebrae vocantur“, vt scite Augustinus (8): *factumque est vespere et mane dies vnus*, vespere vtique et nocte diem præcedentibus: quod Augustinianæ interpretationi de die spiritali aptius continere intelligimus, quam alteri; perspicuum quum illud sit, vespertinam nempe cognitionem priorem matutina esse; dubium vero, diem naturalem et corporeum a luce, an a tenebris initium ducere. Et hæc de primæ diei operibus.

Secundæ diei opus sic a Mose describitur: „dixit quoque Deus, „fiat firmamentum, et diuidat aquas ab aquis: et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab iis quæ „erant super firmamentum: et factum est ita, vocauitque Deus firmamentum Coelum, et factum est vespere et mane dies secundus“. Firmamenti autem nomine non idem Patres et interpretes intellexisse D. Thomas animaduertit (9); quorum deinde opiniones recitat, nec suum tamen iudicium interponit. Chrysostomi itaque sententia fuit, vt ex ipso Doctore Angelico colligimus, firmamentum hoc non aliud a Coelo esse, quod prima die vna cum terra productum dicitur, licet die mundi secunda ad discernendas superiores aquas ab inferioribus a Deo addictus fuerit (10).

Esse illud Coelum sydereum diuersum a Coelo prima die creato Basilus, Ambrosius, alique Patres sunt opinati. Nec defuerit qui arbitrarentur illud esse aëris partem, „in qua condensatur nubes, et „dicitur firmamentum propter spissitudinem aëris in parte illa: nam „quod est spissum, et solidum, dicitur esse corpus firmum“, vt S. Thomas loquitur: quam opinionem quoniam Augustini (11), et

(8) Lib. 1. de Genes. ad litt. cap. 5.

(10) Homil. iv. in Genes.

(9) Prima Parte, quæst. lxxviii. per quatuor articulos.

(11) Lib. 11. de Genes. ad litt. cap. 4.

Hieronymi (12) auctoritate confirmatam iudicant, Recentiores Interpretes communiter amplectuntur.

Hoc ergo firmamento interiecto diuisit Deus aquas ab aquis. Quas vero aquas? Spirituales fortasse substantias, sicut Angelos? Origenis hæc inepta interpretatio fuit, ex eo falso desumpta, quod aquæ etiam ad Dominum benedicendum a Dauide inuitentur: eam vero quinta Synodus OEcumenica anathematizauit Can. vi.

Superiores itaque aquas nubes intelligunt nonnulli in medio aëre suspensas, e quibus pluuia gignuntur, inferiores maria, et flumina, quæ sequenti die ortum habuerunt. Explicationem hanc post S. Thomam (13) probant ex Recentioribus plurimi.

De tertiæ diei operibus hæc Moses: „dixit vero Deus: congregentur aquæ, quæ sub coelo sunt in locum vnum, et appareat arida“, cet. Faretur vel ipse Augustinus (14) „soli Deo, qui „ita iussit fieri cognitum esse... quomodo ingentia hæc aquarum „receptacula statim excuati poterint: quæstionem tamen instituit, quærens, an forte rarior aqua, velut nebula terras teget, quæ congregatione spissata est, vt ex multis partibus, in quibus arida posset apparere, eam nudaret? An terra longe, laetique subsidens poterit alias partes concauas præbere, quibus confluentes, et conuenientes aquæ reciperentur, et appareret arida ex his partibus, vnde humor abscederet? Ambrosius autem (15), quum memorasset illorum opinionem, qui hanc aquarum collectionem in locum vnum terræ ipsi adscribebant, ita vt ipsa, Deo sic imperante, se repente dilatans sinum suum recipiendis aquis præbuerit; ipse opinari videtur eiusmodi terræ dilatationem vehementissimum ipsarum aquarum motum esse. S. Thomas ex Augustino (16) tres alias interpretationes refert (17). Primam scilicet, eorum qui dicunt, aquas in maiorem altitudinem fuisse eleuatas in loco vbi sunt congregatae: nam mare altius est terra, vt experimento compertum est in mari rubro, sicut Basilus dicit (18): secundam adserentium, quod rarior aqua velut nebula terras tegebat, quæ congregatione densata est: tertiam illorum, qui ponunt potuisse terram partes quasdam concauas præbere, quibus aquæ reciperentur. Opinantur tandem Recentiorum non pauci factum a Deo tantæ aquarum vi locum, quoniam terra, cuius

(12) In Epist. ad Oceanum.

(16) Ubi sup.

(13) Quodl. 1v. art. 3.

(17) Prima Parte, quæst. lxxix. artic. 1. ad 2.

(14) Lib. 1. de Gen. ad litt. cap. 12.

(15) Lib. 11. Hexam. cap. 3.

(18) Homil. 1v. in Hexam.

R. 9. 68.
p. ant. d.

10.

12.

11. 7. 60.

p. 2. ant.

ius superficies ex omni parte antea aequalis erat, profundissime in multis excavata est, aliis eius partibus in altitudinem maximam elatis, vnde originem montes habuere.

Quo vero sensu a Mose recte dictum sit, Deum aquas in locum vnum congregari iussisse, quum aquarum receptacula bene multa sint, nempe maria plura, lacus, flumina, paludes, cet. explicat S. Thomas (19) scribens: »omnes aquae vnum terminum habent, scilicet, mare, in quod confluunt, vel manifestis, vel occultis meatibus: et propter hoc dicuntur aquae congregari in vnum locum: vel dicit vnum locum non simpliciter, sed per comparationem ad locum terrae siccae, vt sit sensus: *congregentur aquae in vnum locum*, id est, seorsum a terra sicca: nam et ad designandam pluralitatem locorum aquae subdit, quod *congregationes aquarum* adpellauit maria«.

Itaque aquis sic congregatis adparuit arida, quo nomine terra e sinu aquarum educta, vel ipsum terrae elementum intelligitur; illa enim de qua primo facta mentio fuerat, inuisibilis erat, vt pote substantiae permixta, vt ex Augustino (20) refert S. Thomas (21).

Adparationem autem terrae subsequuta est productio plantarum, stirpium, lignorum pomiferorum, herbarum, aliorumque terrae generum: quam certe productionem eo sensu Augustinus interpretatur, vt non reapse et actu, sed caussaliter, et in semine haec fuisset producta, Deo virtutem terrae communicante, qua deinceps eiusmodi emitteret (22). Aliorum interea intelligentia est, eaque communior, terram Dei praecepto illico obtemperantem protulisse illa ipsa mundi die herbarum, plantarumque species, easque iam adultas, plerasque etiam maturos fructus portantes; quod ex his quae Moses subdit subinferri existimant, nempe: »et protulit terra herbam virentem, lignumque faciens fructum, et habens vnumquodque seementem secundum speciem suam«.

Quarta creationis die, quam S. Thomas primam ornatus diem adpellat, rebus, quas prima die fecerat, ornatum addidit Deus a Mose verbis illis expressum: »dixit Deus, fiant luminaria in firmamento Coeli, et diuidant diem ac noctem, et sint in signa et tempora«, cet. Siue autem luminaria haec reipsa, ac secundum substantiam quarta die condita a Deo fuerint; siue in primo mundi die iam

(19) Loco citato ad 3.

(20) Lib. II. supra Genes. cap. 2.

(21) Ubi supra ad 3.

(22) Lib. v. de Genes. ad litt. cap. 4.

iam producta, nouo tantum ornatu, et virtute die quarta donata sint, quod difficile expeditu est: id vnum certum omnino, exploratumque est, facta illa fuisse ad Dei gloriam enarrandam, ad mundi pulchritudinem, corporumque inferiorum commodum, ad hominum vtilitatem. Verum consulto Moses postremam hanc causam tantum indicauit, vt rudem populum ab idololatriam praeseruaret, quemadmodum S. Thomas declarat (23). Eihnicorum autem, et Priscillianistarum stupidissima amentia fuit, animas hominum simul ac corpora syderibus adstringi, quam Bracarenensis Synodus confixit (24), statuens: »si quis animas, et corpora humana fatalibus stellis credit adstringi, sicut Pagani, et Priscillianus dixerunt, anathema sit«. Eorundem sic idololatriam damnans, seu cultum Soli, Lunae, ceterisque syderibus tributum. Ab errore isto etsi quam longe sint Christiani Scriptores omnes, nonnullos tamen reperire est, qui syderibus sensum, mentemque adtribuunt. Nobis tamen S. Thomae auctoritas decretoria est, vt ea inanimata omnimode habeamus. Consulatur ipse (25): neque enim quaestionem istam discutere huius loci ac temporis iudicamus. Verum oppositam isti sententiam rationem probabilitatis habere adnotare cogimur cum ipso Doctore Angelico; qui praedictum vllum ei inferatur V. Synodi generalis decreto, quo anathema in eos fertur, qui astra animata esse, ac ratione praedita sentirent: non enim omnia, quae aut iuris, aut Conciliorum decreta continent, christianae doctrinae iudicia sunt, vt sapientissime admonet Cl. Melchior Canus (26). Itaque expendendum in eis diligentissime, quem in finem, ad quem errorem proscribendum, et ad quam stabilendam veritatem sint edita. Iam vero laudatum canonem in vnum Origenem latum fuisse, atque solam huius insectari doctrinam, vel ipse eorum titulus declarat; adeo vt ne in minimo quidem Catholicorum opinio notetur, quos, vt S. Thomas ait (27), sola consideratio nobilitatis corporum coelestium induxit ad ponendum corpora coelestia esse animata, quum in rerum genere viuientia omnia omnibus non viuentibus praeserantur. Ad reliqua veniamus.

16. Quintam creationis diem secundam ornatus dicimus cum S. Thoma. In ea fuisse producta reptilia, ac volatilia animantia, nec non adnarrantia aquis, adserit Moses scribens: »dixit etiam Deus: produ-

Tom. II.

D

»cant

(23) Prima Parte, quaest. lxx. artic. 1. in corp. (24) Can. ix.

(25) Prima Parte, quaest. lxx. artic. 3. in corp.

(26) Lib. v. cap. 7. quaest. 4.

(27) Quaest. 1. de Spirit. Creaturis, art. 6. in corp.

189. To.
f. 3. ant.

189. To.
f. 3. ant.

«cant aquae reptile animae viuientis, et volatile super terram sub firmamento Coeli; creauitque Deus cetera grandia», cet. Haec autem producta a Deo fuisse non per veri nominis creationem; quae productio ex nihilo dicitur, sed per formationem ex materie intelligendum est: ita ut sit verborum Mosis sensus, Deum suo imperio aquas focundasse ad ista producenda. Atque haec est Magni Augustini de duplici animalium creatione sublimis sententia. Sed paulo adcuratius hic expendendum venit, quid *cetera grandium* nomine intelligatur: Hebraei siquidem in Talmude habent, Deum in primordiis mundi duas immensae mollis Balaenas condidisse, cum quarum vna inequitans ludit quotidie animi relaxandi causa, alteram vero caesam, ac sale conditam conseruat, ut, Messia sub mundi fine veniente, iustus omnibus solempne conuiuium ex ea paret. Ast fabulosa ista sunt, et sultissima commenta. Nec per *cetera grandia* alii oportet intelligere quam pisces maximos, Balaenas nempe, atque hypopotamos, quos in mari gigni compertum omnibus est. Quin tamen inde de magnitudine illarum cum Plinio conueniamus, homine inquam fabularum amatore, quo nomine eum Eruditi iam pridem vocare consueuerunt. De cetero animalia omnia, et quae reptant, ut angues, et quae adnatant, ut pisces, et quae volitant, ut aues ex aquis producta dicimus, vel quatenus in prima caussalium rationum conditione ex eis sint facta, vel terram vniuersaliter sic adpellatam cum aquis opinantes, ut Augustinus loquitur (27). Hinc illorum opinio ortum habuisse iudicamus, qui existimauere quadragesimali etiam tempore haud esse veritum quarundam volucrum esum: quae fuit etiam veterum plurius Monachorum sententia, vti memorat Concilium Aquisgranense II. (28).

1 P. 9. 72.
com. Nino.

Sextae diei opera verbis his Moses comprehendit: «dixit quoque Deus: producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, et reptilia, et bestias terrae secundum species suas, cet. . . Et vidit Deus quod esset bonum, et ait, faciam hominem», cet. Terrestrialium animalium primo loco productionem refert Moses, quae sane non aliter ac praecedentium duplex est, in semine scilicet, et in specie visibili: vocat autem illa animam viuentem, quo eorum prae aliis perfectiorem vitae gradum designet: perfectiora enim terrestria sunt auiibus et piscibus, ut loquitur S. Thomas (29). Per iumen-

(27) Lib. IX. de Genes. ad lit. cap. 1. (28) Cap. LXXXVIII.

(29) Prima Parte, quaest. LXXII. artic. vnicio ad 1.

menta vero, vel pecora domestica, animalia intelliguntur quae nos adiuuant; per bestias animalia sacra, ut vrsi et leones, ac generatim animalia omnia; tandem per reptilia quae vel non habent pedes, quibus a terra eleuentur, ut serpentes, vel tales habent, quibus parum eleuentur, ut lacertae et formicae.

Pergit iis descriptis, Sacer Scriptor ad hominis formationem describendam, quam nos suo loco, et occasione nacta dabimus expressam: quare a labore hoc modo abstinemus, ac breui huic commentariolo finem ponimus, aliorum pertractationem Interpretibus relinquentes.

LIBER II.

De Angelorum natura et perfectionibus disputat.

Angelos a Deo fuisse prima creationis die productos vna cum ad spectabili hoc vniuerso, atque lucis nomine a Mose in Genesi descriptos Patrum Latinorum facile Princeps Augustinus auctor est (1): quam sententiam, absque praediuicio tamen oppositae, quae Gregorii Nazianzeni, aliorumque Graecorum auctoritate fulcitur, praefereendam docet S. Thomas (2). Illorum ergo, quos Magistros ac vitae Doctores habuimus in terris, ductum sequentes, de Angelorum natura, ac proprietatibus, velut de primaeuo, et perfectiori creationis opere hoc loco disserere consulto decreuimus, atque exequimur.

CAPVT I.

Angelos esse multiplici argumento euincitur.

Existunt Angeli.

Ita suadent Scripturarum testimonia. Geneseos enim cap. xvi. legitur, Angelum Domini adparuisse Agar ancillae Sarai, ut ei persuaderet vt ad Dominam suam reuertetur. Cap. item xix. duos Angelos

D 2

g 0

(1) Lib. II. de Ciuit. Dei, cap. 33. circa finem.

(2) Prima Parte, quaest. LXXI. artic. 3. in corp.